

مدل یابی ساختاری عوامل تبیین کننده سرمایه اجتماعی معلمان (مطالعه تجربی معلمان شهرستان بیرجند)

یحیی علی بابایی¹

دانشیار گروه جامعه‌شناسی دانشکده

علوم اجتماعی دانشگاه تهران

محمود تیموری²

کارشناس ارشد پژوهش

اجتماعی دانشگاه تهران

(تاریخ دریافت: بهمن 1394، تاریخ پذیرش: اردیبهشت 1395)

چکیده:

مقاله حاضر روند شکل‌گیری سرمایه اجتماعی معلمان و شناخت عوامل مؤثر بر آن را تبیین می‌کند. با توجه به اهمیت سرمایه اجتماعی در روند تعلیم و تربیت و شکل‌گیری آن در مدارس، سرمایه اجتماعی معلمان بر اساس مفاهیم بنیادی «بوردیو» بررسی شده است. حجم نمونه شامل 480 نفر از معلمان شهرستان بیرجند است که به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب و تصادفی ساده انتخاب شده‌اند. ابزار جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه است و برای تعیین پایایی گویه‌ها از ضریب آلفای کرونباخ و برای سنجش اعتبار پرسشنامه از روش تحلیل عاملی تأییدی و اعتبار محتوایی استفاده شده است. آزمون فرضیه‌های پژوهش از طریق آزمون‌های آماری مناسب در سطح تحلیل‌های دومتغیره و آزمون معادلات ساختاری با به‌کارگیری نرم‌افزارهای اسپاس و اموس انجام شده است. بر اساس یافته‌های توصیفی، موقعیت اجتماعی معلمان با توجه به حجم سرمایه اجتماعی آن‌ها در سطح متوسط رو به پایین قرار دارد. آزمون معادلات ساختاری نشان می‌دهد که مسیرهای علی ترسیم شده، 31 درصد از واریانس سرمایه اجتماعی معلمان را تبیین می‌کند. مسیر اول نشان می‌دهد که خاستگاه اجتماعی - اقتصادی معلمان با تأثیر بر سرمایه اقتصادی آن‌ها و تأثیر معزای این دو متغیر بر سرمایه فرهنگی، در نهایت موجب افزایش سرمایه اجتماعی معلمان می‌شود و در مسیر دوم خاستگاه اجتماعی - اقتصادی و سرمایه اقتصادی معلمان به افزایش سرمایه نمادین آن‌ها منجر می‌شود که افزایش سرمایه اجتماعی معلمان را در پی دارد.

واژگان کلیدی: معلمان، مدل‌یابی ساختاری، سرمایه اقتصادی، سرمایه فرهنگی، سرمایه اجتماعی، سرمایه نمادین، خاستگاه اجتماعی - اقتصادی.

1. آدرس الکترونیکی: yalibabaie@yahoo.com

2. آدرس الکترونیکی: teymouri.mahmod@ut.ac.ir

مقدمه و طرح مسئله

سرمایه اجتماعی ماده خام جامعه مدنی دانسته شده است. این سرمایه از تعامل‌های هر روزه بین افراد به وجود می‌آید که به تنهایی در فرد یا ساختار اجتماعی نیست؛ بلکه در فضای تعامل‌های بین افراد وجود دارد (بولن و انیکس، 1998)؛ به عبارت دیگر، سرمایه اجتماعی، مجموعه‌ای از شبکه‌ها، هنجارها، ارزش‌ها و درکی دانسته شده است که همکاری درون گروه‌ها و بین گروه‌ها را در جهت کسب منافع متقابل تسهیل می‌کند. این سرمایه غالباً با نرخ مشارکت افراد در زندگی جمعی و وجود عامل اعتماد در بین آنها بیان می‌شود. سرمایه اجتماعی در جامعه باعث فراهم آوردن شبکه حمایت برای اعضای جامعه می‌شود که در موقعیت‌های مختلف به کمک می‌آید. دورکیم، (1901) رابطه بین نرخ خودکشی و یکپارچگی اجتماعی را تشخیص داد؛ بنابراین اعتمادی که در شبکه‌های اجتماعی رسمی و غیررسمی وجود دارد باعث دسترسی آسان به اطلاعات و نیز ارتقای هنجارهای فرهنگی جامعه می‌شود؛ در نتیجه نقش نهاد آموزش و پرورش و مدرسه بیش از پیش مشخص می‌شود. آموزش و پرورش کارکردهای انکارناپذیری در تأمین یکپارچگی اجتماعی و افزایش سرمایه اجتماعی افراد از طریق جامعه‌پذیری و ارائه الگوها و هنجارهای اخلاقی و رفتاری برای پذیرش نقش‌های مختلف در جامعه (شهروند مطلوب و مشارکت در امور اجتماعی) دارد. نقش آموزش و پرورش در تأمین یکپارچگی اجتماعی و افزایش سرمایه اجتماعی جامعه به عوامل آن نیز تعمیم‌پذیر است. معلم مهم‌ترین عامل در میان این عوامل تلقی می‌شود. از آن‌جا که هیچ کشوری نمی‌تواند از سطح معلمان خود بالاتر رود (دهقان، 1376: 4) و کیفیت آموزش و پرورش هر کشوری به وسعت، عظمت، کارایی و شخصیت معلمان آن بستگی دارد؛ بنابراین میزان سرمایه اجتماعی معلمان در روند انتقال این سرمایه به دانش‌آموزان مهم است. پژوهش‌ها نشان داده است که دارایی کودک از سرمایه اجتماعی خانواده و جامعه، احتمال ترک تحصیل وی را کاهش می‌دهد (لیچر¹ و دیگران، 1994).

کلمن¹، (1988) نیز رابطه سرمایه اجتماعی در خانواده و مدرسه را با موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان مورد توجه قرار داده است. هوانگ، (2008) سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان را ناشی از روابط اجتماعی آن‌ها با والدین، معلمان و دوستان آن‌ها می‌داند. از آنجا که معلمان به‌عنوان اصلی‌ترین رکن الگودهی در مدارس در ارتقاء سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان، تأمین یکپارچگی اجتماعی و ارائه الگوهای مناسب رفتاری به آن‌ها نقش بسزایی دارند؛ اگر خود دارای چنین سرمایه‌ای نباشند، بدون شک در ارائه الگوهای صحیح مشارکت اجتماعی به دانش‌آموزان نیز ناتوان خواهند بود. حال سؤال این است که معلمان به چه میزان سرمایه اجتماعی دارند و چه عواملی در شکل‌گیری سرمایه اجتماعی آنان نقش دارد؛ بنابراین در این پژوهش سعی بر آن است تا ضمن شناخت خاستگاه اجتماعی - اقتصادی معلمان و میزان سرمایه اجتماعی آن‌ها مدل تبیینی روند شکل‌گیری سرمایه اجتماعی معلمان و عوامل مؤثر بر آن ارائه شود.

پیشینه پژوهش

در بررسی پیشینه مطالعات سرمایه اجتماعی، ضعف عمده در کمبود مطالعه عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی وجود دارد. هوانگ و دیگران، (2009) در پژوهشی با عنوان «فرا تحلیل اثر آموزش بر سرمایه اجتماعی»، برآوردهای تجربی تأثیر آموزش بر اعتماد اجتماعی و مشارکت‌های اجتماعی را ارزیابی کردند، طبق یافته‌های این پژوهش سطح تحصیلات افراد تأثیر قوی در سرمایه اجتماعی آن‌ها دارد؛ بنابراین آموزش بر مشارکت و اعتماد اجتماعی افراد اثرگذار است، همچنین این تجزیه و تحلیل نشان می‌دهد که فرسایش مشارکت اجتماعی در دهه‌های گذشته با کاهش بازده نهایی آموزش روی سرمایه اجتماعی مطابقت داشته است.

دبرتین و جواتز، (2013) شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در مناطق روستایی، شهری و حومه شهرها را مطالعه کردند. آن‌ها معتقدند که تجزیه و تحلیل سرمایه اجتماعی باید بر اساس نوع جوامع - روستایی، شهری و حومه شهرها - متفاوت باشد و هر جامعه استراتژی‌های شکل‌گیری سرمایه اجتماعی مختص به خود را دارد. روپسینگا و دیگران،

1. Coleman

(2006) در مطالعه شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در آمریکا با تکیه بر عوامل فردی و عوامل اجتماعی تعیین‌کننده سرمایه اجتماعی و با استناد به داده‌های اداره آمار، الگوهای کسب و کار، آمار ملی خیریه و سامانه اطلاعات اقتصادی منطقه‌ای به این نتیجه رسیدند که همگونی قومی در منطقه، نابرابری درآمد، دلبستگی به منطقه، تحصیلات، سن و مشارکت نیروی کار زنان، به شدت بر سرمایه اجتماعی تأثیرگذار است.

پترو، (2001) به شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در منطقه «نوگورود» روسیه پرداخت. نتایج این پژوهش نشان داد که سیاست‌های محلی دولت با تأکید بر ارزش‌های اجتماعی مشترک و اولویت‌های جامعه خود باعث توسعه سریع سرمایه اجتماعی در این منطقه شده است.

کتل، (2001) در پژوهشی با عنوان «تأثیر فقر، محرومیت محلی و کمبود سلامتی بر شبکه‌ها و سرمایه اجتماعی» به مطالعه موردی دو منطقه محروم پرداخت. نتایج نشان داد که این سه عامل در شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی و سرمایه اجتماعی مؤثرند، به طوری که ویژگی محله، فقر و محرومیت و نابرابری می‌تواند منبع کاهش یا افزایش سرمایه اجتماعی و همچنین تضعیف یا تقویت روحیه مشارکت اجتماعی در افراد باشد.

ولبک و سل، (2003) با مطالعه شکل‌گیری مشارکت و سرمایه اجتماعی در نورژ بر نقش اثرگذار مشارکت در انجمن‌های داوطلبانه در شکل‌گیری سرمایه اجتماعی افراد تأکید داشتند. آن‌ها دریافتند که بین اعضای فعال و غیرفعال تفاوت معناداری در سطح سرمایه اجتماعی وجود ندارد و یا قابل اغماض است. تنها اثر تجمعی مشارکت هنگامی رخ می‌دهد که به طور افراد همزمان عضو چند انجمن با اهداف متفاوت باشند.

آشیکو، (2014) در پژوهشی با عنوان «نقش نهادها، توسعه اقتصادی و سرمایه اجتماعی در آلبانی» با بهره‌گیری از نظریه «سرمایه اجتماعی پاتنام» به این نتیجه رسید که بین رفتار اقتصادی و سرمایه اجتماعی (اعتماد بین فردی که به ارتباط و مشارکت مدنی) رابطه وجود دارد. آفه و فوش، (2002) متغیرهای مرتبط با سرمایه اجتماعی را مطالعه کردند و نشان دادند که درآمد خانوار و وضعیت بازار کار، وضعیت شغلی (امنیت شغلی، سطح درآمد و وقت اضافه)، دین (دین‌باوری و تعهد دینی)، آموزش، سن، شهر در برابر حومه، اندازه خانوار، جنس و مشارکت بازار کار زنان با متغیر سرمایه اجتماعی رابطه مستقیم دارد.

پاتنام، (1995، 2000) در مطالعه وضعیت سرمایه اجتماعی در جامعه آمریکا و اینکه چرا در چند دهه اخیر مشارکت‌های مدنی و ارتباطات اجتماعی کاهش یافته است به بررسی علل و چرایی این موضوع پرداخت و تأثیر عوامل فشارهای زمانی و اقتصادی، ظهور خانواده‌هایی که هر دو زوج شاغل هستند، حومه‌نشینی و پراکندگی شهر، سرگرمی‌های الکترونیکی و تلویزیون و تغییرات نسلی را مؤثر می‌داند.

اکسلی¹ و دیگران، (2001-1999) اثر متقابل سرمایه اجتماعی و شکل‌گیری هویت را بررسی کردند. به نظر آن‌ها مدارس ظرفیت بالایی برای ایجاد سرمایه اجتماعی دارند. در مدرسه احساس اعتماد و نوعی روابط معلم و شاگرد شکل می‌گیرد که در آموزش، یادگیری و موفقیت دانش‌آموزان مدارس نقش مهمی دارد. داده‌های پژوهش آنان از طریق مصاحبه با کارمندان و کارکنان اجرایی مدارس جمع‌آوری شد، یافته‌ها نشان داد که سرمایه اجتماعی و شکل‌گیری هویت در فرآیندهای افزایش‌دهنده متقابل ظاهر می‌شوند. ناطق پور و فیروزآبادی (1385)، شکل‌گیری سرمایه اجتماعی و فراتحلیل عوامل مؤثر بر آن را بررسی کردند. یافته‌ها نشان داد که متغیرهای: سن، تحصیلات، تأهل، شاغل بودن و درآمد، به جز با عنصر اعتماد، با سایر عناصر سرمایه اجتماعی اعم از آگاهی و توجه به امور عمومی، مشارکت‌های رسمی و غیررسمی، رابطه مستقیم دارد و مردان در آگاهی و توجه به امور عمومی و مشارکت رسمی نقش بیشتری نسبت به زنان دارند. مشارکت غیررسمی زنان بیشتر است و در میزان اعتماد تفاوتی بین زن و مرد دیده نمی‌شود. سیاهپوش، (1387) با انجام فراتحلیل در زمینه سرمایه اجتماعی در ایران به این نتیجه رسید که میزان دینداری، سطح تحصیلات، وضعیت طبقاتی و سن افراد از جمله مهم‌ترین عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی هستند. دینی ترکمانی، (1385) با این پیش‌فرض که سرمایه اجتماعی جامعه ایران در طول چند دهه اخیر کاهش یافته است به چرایی افول سرمایه اجتماعی و تبیین آن می‌پردازد. با استناد به داده‌های موجود مبتنی بر مطالعات میدانی انجام‌شده، «مرکز آمار ایران» و همچنین داده‌های نهادهای جهانی چون «بانک جهانی» و برنامه توسعه «سازمان ملل متحد» و برآورد کمی انجام‌شده از رابطه میان فساد از یک سو (به‌عنوان شاخصی برای سرمایه اجتماعی) و شاخص‌هایی چون حکمرانی، درآمد سرانه و

1. Oxleye

توزیع درآمد از سوی دیگر، تصویری از افول سرمایه اجتماعی و نقش حکمرانی در آن ارائه شده است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که 1. سرمایه اجتماعی طی سال‌های بعد از انقلاب کاهش یافته است و 2. علت اصلی کاهش سرمایه اجتماعی، ضعف در نظام حکمرانی است.

مرجایی، (1383) در پژوهش «بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی دانشجویان» دانشگاه‌های تهران، الزهراء و امیرکبیر که در سال 1383 با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای و حجم نمونه 1155 نفر انجام شد، تأثیر میزان کارآمدی سیستم‌های دانشگاهی در ایجاد سرمایه اجتماعی دانشجویان را بررسی کرد. یافته‌ها نشان داد که دانشجویان شاغل بیش از دانشجویان بیکار در نهادهای مدنی عضو هستند. مشارکت سیاسی، اقتصادی و اجتماعی مردان بیش از زنان است. مردان بیشتر از زنان به رسانه‌های فرهنگی و کالای فرهنگی اعتماد دارند؛ اما در کل اعتماد زنان بیش از مردان است؛ همچنین افرادی که تحصیلات ابتدایی خود را در روستا گذرانده‌اند نسبت به دانشجویانی که تحصیلات خود را در شهر گذرانده‌اند، اعتماد بیشتری دارند. پژوهشگر همچنین به بررسی تأثیر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بر انتظارات درآمدی، شغلی، کارآمدی دانشگاه، تعاملات بین دانشجویان، عوامل شناختی، اثربخشی دانشگاهی و عوامل تعاملی و ساختاری پرداخت.

ساعی و کاکاوند، (1388) با بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی جوانان با تأکید بر نقش خانواده، به این نتیجه رسیدند که بین سرمایه اجتماعی فرزندان با مشارکت نسبی و کنش ارتباطی درون خانواده رابطه بیشتری نسبت به سایر متغیرهای مستقل وجود دارد. حقیقتیان و دیگران، (1387) در مطالعه‌ای تأثیر سرمایه اجتماعی بر فعالیت دیران مقطع متوسطه شهرستان اصفهان را بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که سرمایه اجتماعی با کیفیت آموزش، فعالیت آموزشی و کیفیت پژوهش رابطه مثبت و معنادار دارد. گیوریان و دیندارفروش، (1390) به بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و اثربخشی معلمان پرداختند. بر اساس نتایج پژوهش آن‌ها بین سرمایه اجتماعی و اثربخشی معلمان رابطه مستقیم وجود دارد. نتایج پژوهش رئیس‌نیا و دیگران، (1393) در مطالعه رابطه سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی کاری با اثربخشی گروهی معلمان تربیت بدنی شهرستان ملارد نشان داد که بین

سرمایه اجتماعی معلمان و اثربخشی گروهی آن‌ها رابطه معنادار وجود دارد؛ همچنین برای سنجش متغیرهای پژوهش از مطالعات تجربی چلبی و مبارکی، (1384)؛ علی‌بابایی و باینگانی، (1389)؛ شارع‌پور، (1380، 1379)؛ ناطق پور و فیروزآبادی، (1384)؛ ماجدی و لهسایی‌زاده، (1385)؛ اجتهادی، (1386)؛ الوانی و دیگران، (1386)؛ علیوردی‌نیا و دیگران، (1387)؛ زاهدی و دیگران، (1387)؛ باستانی و دیگران، (1387)؛ توکل و دیگران، (1390)؛ ادیبی سده و کریمی، (1391)؛ محمدپور و دیگران، (1389) و امام‌جمعه‌زاده و دیگران، (1391)، استفاده شد.

در بررسی پیشینه پژوهش حاضر دو نوع مطالعه مدنظر قرار گرفت: ابتدا مطالعاتی که عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی را سنجیده‌اند و دوم مطالعاتی که تأثیر سرمایه اجتماعی بر اثربخشی، کیفیت آموزش، فعالیت آموزشی و کیفیت پژوهش معلمان را مورد مطالعه قرار داده‌اند. پژوهش حاضر نیز در ادامه پژوهش‌های ذکرشده بالا به تحلیل قابلیت اثرگذاری هر یک از متغیرهای خاستگاه اجتماعی - اقتصادی، سرمایه اقتصادی، فرهنگی و نمادین معلمان بر سرمایه اجتماعی آن‌ها می‌پردازد؛ به عبارت دیگر وجه تمایز عمده پژوهش حاضر از پژوهش‌های پیشین، ارائه مدلی تبیینی از متغیر سرمایه اجتماعی معلمان با استفاده از آزمون معادلات ساختاری است که در هیچ یک از پژوهش‌های بالا مورد توجه قرار نگرفته است.

مبانی و چارچوب نظری پژوهش

از زمانی که مفهوم «سرمایه اجتماعی» در جامعه‌شناسی مطرح شد، توجه به این مفهوم گسترش روزافزونی داشته است. امروزه کمتر متخصصی در حوزه‌های علوم اجتماعی و انسانی وجود دارد که ردپایی از این مفهوم در تحلیل‌های او نباشد (روحانی، 1390). تاکنون نظریه‌های مختلفی در زمینه تبیین سرمایه اجتماعی ارائه شده است از جمله: کلمن، (1994)؛ پاتنام، (1993)؛ فوکویاما (1384) و بوردیو (1986).

سرمایه اجتماعی را وسیله‌ای برای تبیین نحوه همکاری و تعاون میان افراد می‌داند. کلمن، (1994) سرمایه اجتماعی را به صورت زیر تعریف می‌کند:

«مجموعه‌ای از منابع که در روابط خانواده و در سازمان اجتماعی محلی وجود دارند و برای رشد اجتماعی یا شناختی یک کودک یا جوان مفید هستند، این منابع برای افراد

مختلف متفاوت هستند و می‌توانند امتیاز مهمی را برای توسعه سرمایه انسانی کودکان و جوانان ایجاد کنند» (کلمن، 1994: 300).

از نظر کلمن، (1994) سرمایه اجتماعی عبارت است از: هنجارها، شبکه‌های اجتماعی و روابط بین بزرگسالان و کودکان که برای رشد بچه‌ها ارزشمند هستند. سرمایه اجتماعی در خانواده و همچنین در خارج از خانواده و در اجتماع وجود دارد (کلمن، 1994: 334). تعریف کلمن، (1994) از سرمایه اجتماعی پلی بین فرد و جمع ایجاد کرد. او مسلماً سرمایه اجتماعی را به‌عنوان «دارایی فرد» در نظر می‌گیرد؛ اما آن را ساخته «منابع ساختاری اجتماعی» می‌داند، کلمن، (1994) باور داشت که اضمحلال خانواده و سایر اشکال سازمان بدوی منجر به انتقال مسئولیت جامعه‌پذیری اولیه به سازمان‌های ساخته‌شده‌ای از قبیل مدارس شده است که نهایتاً باعث فرسایش بلندمدت سرمایه اجتماعی، که کارکرد جامعه به آن وابسته شده است، می‌شود (کلمن، 1994: 4).

فوکویاما، (1384) سرمایه اجتماعی را شکل و نمونه ملموسی از یک هنجار غیررسمی می‌داند که باعث ترویج همکاری بین دو یا چند نفر می‌شود (فوکویاما، 1384: 170). از دید فوکویاما (1384)، خانواده یکی از منابع اصلی تولید سرمایه اجتماعی در سطح جهانی است. ساختار خانواده از جامعه‌ای به جامعه دیگر متفاوت است و نوع پیوندهای اجتماعی آن‌ها نیز متفاوت هستند (فوکویاما، 1379: 12). فوکویاما، (1384) جوامع و گروه‌ها را بر اساس شعاع اعتماد آن‌ها بررسی کرد و معتقد است، حلقه‌ای از افراد در هر گروه وجود دارند که بر مبنای هنجارهای مشترک عمل می‌کنند و اگر همبستگی درون‌گروهی از قابلیت اعضای گروه برای همکاری با افراد بیرون از گروه بکاهد، آثار خارجی منفی بر افراد بیرونی تحمیل می‌کند (فوکویاما، 1384: 137).

به‌طور کلی سرمایه اجتماعی در بسیاری موارد یکی از محصولات جنبی دین، سنت، تجربه مشترک تاریخی و سایر عواملی است که از کنترل هر دولتی خارج هستند. در مجموع، فوکویاما (1384)، منابع ایجادکننده سرمایه اجتماعی را این‌گونه تعریف می‌کند: الف) هنجارهایی که ساختمان هستند (ساختمندی نهادی) و منتج شده از نهادهای رسمی مانند دولت و نظام‌های قانونی هستند؛ ب) هنجارهایی که خودجوش هستند (ساختمندی خودجوش) و برخاسته از کنش‌های متقابل اعضای جامعه هستند؛ ج)

ساختمندی برونزا که برخاسته از اجتماعی غیر از اجتماع مبدأ خودشان هستند و می‌توانند از دین، ایدئولوژی، فرهنگ و تجربه تاریخی مشترک نشأت گیرند؛ د) هنجارهایی که از طبیعت ریشه گرفته‌اند (ساختمندی طبیعی) مثل خانواده، نژاد و قومیت (فوکویاما، 1379: 98).

پاتنام، (1993) سرمایه اجتماعی را وجوه گوناگون سازمان اجتماعی نظیر اعتماد، هنجارها و شبکه می‌داند که با تسهیل اقدامات هماهنگ، کارایی جامعه را بهبود می‌بخشند (پاتنام، 1993: 367). پاتنام، (1993) همچون کلمن، (1991) وجوه ساختار را برای تسهیل کنش معرفی کرد؛ اما منابع سرمایه اجتماعی از نظر او در درجه اول اعتماد بین شخصی و سطح تعهد مدنی است؛ بنابراین سرمایه اجتماعی عبارت از ویژگی‌های اجتماعی، شبکه‌ها، هنجارها و اعتمادی است که مشارکت‌کنندگان را قادر می‌سازد تا به شیوه‌ای مؤثرتر اهداف مشترک خود را تعقیب کنند (پاتنام، 1993: 56). او این اصطلاح را برای اشاره به اتصال‌های بین افراد و شبکه‌های اجتماعی، هنجارهای متقابل و اعتمادی که در نتیجه آن‌ها به وجود می‌آید، به کار برد.

در این پژوهش سعی شده است با استفاده از «نظریه میدان پیر بوردیو» عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی معلمان مورد بررسی و آزمون قرار گیرند. بعضی عالمان اجتماعی انگلیسی معتقدند که نظریه بوردیو، (1997) از لحاظ نظری منطقی‌ترین و متقاعدکننده‌ترین راهبرد جامعه‌شناختی به این مفهوم است (فاین، 2000، 53-64؛ وارد و تامپوبولن، 2002: 157). بوردیو، (1997) در بُعد هستی‌شناختی، جامعه را فضایی اجتماعی مرکب از مجموعه به هم پیوسته از میدان‌ها (ساختارها) و افراد دارای عادت‌واره‌های مرتبط با میدان می‌داند که به عنوان کنشگر در قالب قواعد حاکم بر میدان‌های اجتماعی و طبق عادت‌واره‌های خود برای دستیابی به انواع سرمایه‌ها با هم در تعامل و رقابت قرار دارند. کنشگران با تعاملات و کنش‌های خود در تثبیت یا تغییر فضای اجتماعی مؤثر واقع می‌شوند؛ بنابراین فرد موجودی مختار و درعین‌حال مجبور است. فرد در فضای اجتماعی و در قالب میدان اجتماعی به کسب عادت‌واره نائل می‌آید و تحت‌تأثیر شرایط ساختاری و ویژگی‌های فردی اعم از روانی یا ذهنی - شخصیتی عمل می‌کند. عمل او برآیند ویژگی‌های محیطی و فردی او است (گرنفل، 1389: 15).

در جامعه متکثرشده کنونی، میدان‌های متعددی بر اساس مجموعه روابط پایدار اجتماعی شکل می‌گیرند که حاوی منابع گوناگونی از وجه، قدرت، ثروت و معرفت است. به نظر بوردیو (1997)، سرمایه ارقام باارزش میدان اجتماعی است (جنکینز، 1385: 138). بوردیو معتقد که «جوامع معاصر پیرامون توزیع انواع سرمایه ساخت یافته‌اند» (لوپز و اسکات، 1385: 168) و توضیح و تبیین ساختار و کارکرد جهان اجتماعی بدون درک سرمایه در همه شکل‌های آن امکان‌پذیر نیست (بوردیو، 1997، 1).

ساختار توزیع انواع اصلی و فرعی متفاوت سرمایه در هر لحظه از زمان، ساختار ذاتی جهان را نشان می‌دهد و احتمال موفقیت اعمال و رویه‌ها را تعیین می‌کند (فوکویاما: 1384)؛ بنابراین سرمایه، هر منبعی است که در میدان (زمینه) خاصی اثر بگذارد و به افراد امکان دهد که سود خاصی را از طریق مشارکت در آن به‌دست آورند. این سرمایه‌ها در نظر بوردیو (1997) ارقام متعددی از سرمایه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نمادین است. هرچند هر نوع میدانی منبع تولید نوعی سرمایه است، همه آن‌ها زیر ظواهر بی‌همتای خود دارای منطقی یکسان هستند. سرمایه اقتصادی ریشه اصلی تمام سرمایه‌ها است که از نحوه ترکیب آن با سایر انواع سرمایه برای ایجاد و تولید مجدد نابرابری بهره می‌گیرند و هر چه انواع سرمایه بتوانند درجاتی از جنبه‌های اقتصادی را در خود پنهان دارند از نظر تمایز اجتماعی، اعتبار بیشتری می‌یابند (وینتر، 2000: 2).

میدان، سرمایه و عادت‌واره هر سه، رأس‌های یک مثلث هستند؛ به طوری که هیچ یک از آن‌ها مقدم بر دیگری، برتر از آن‌ها یا عامل پیدایش دیگری نباشد. هر سه برای درک جهان اجتماعی لازم و ملزوم یکدیگر هستند و حالتی درهم‌پیچیده دارند. به گفته بوردیو، (1984) بازی در فضای اجتماعی یا میدان، حالتی رقابتی دارد و عاملان اجتماعی در آن تدابیری گوناگون برای اداره یا بهبود جایگاه خود به کار می‌گیرند. آنچه در میدان بر سر آن بازی می‌شود، سرمایه است. سرمایه هم روند یک میدان و هم محصول آن است. میدان‌ها بر حسب نوع بازی به صورت‌های مختلف شکل می‌گیرند. بوردیو (1984) چهار نوع سرمایه را مطرح می‌کند که موجب ساختارمند شدن فضای اجتماعی می‌شود:

الف) سرمایه اقتصادی: از عوامل گوناگون تولید (املاک، کارخانجات، کار) و مجموعه دارایی‌های اقتصادی - درآمد، میراث، کالاهای مادی - تشکیل شده است.

ب) سرمایه فرهنگی: با مجموعه‌ای از داشته‌های فکری منطبق است که توسط نظام آموزشی تولید می‌شوند یا از طریق خانواده انتقال می‌یابند. انواع گوناگون سرمایه می‌توانند اشکال مختلفی داشته باشد. برای مثال در مورد سرمایه فرهنگی و یا علمی، این سرمایه می‌تواند عینیت یابد؛ یعنی به صورت مادی و در قالب کالای فرهنگی و آثار هنری (نمایشگاه، موزه، آزمایشگاه، ابزار علمی، کتاب و انواع گوناگون دست‌ساخته‌ها) عرضه شود؛ اما شکل دیگر سرمایه، سرمایه فرهنگی نهادی شده است؛ یعنی وضعیتی که به لحاظ اجتماعی از سوی نهادهای اجتماعی پذیرفته شده است و به مدارک تحصیلی یا مدارک مهارتی مربوط می‌شود که نشان‌دهنده میزان اطلاعات یا مهارت فرد در یک زمینه است. در کنار این دو حالت سرمایه، حالت سوم نیز وجود دارد که همان سرمایه فرهنگی متجسد یا تنیده شده¹ است؛ یعنی اصول یک میدان با جسم و بدن شخص به صورت میل و جنبه‌های فیزیکی مانند: لحن بیان یا حرکات بدن، طرز برخورد، سلیقه، زیبایی، سبک زندگی و ترجیحات فرهنگی درآمیخته شده باشد و شکل یک استعداد پایدار جسمی را به خود گرفته است و به عبارت دیگر همان عادت‌واره فرد است. شکل گرفتن عادت‌واره اساساً در خانواده رخ می‌دهد و به آن عادت‌واره خانوادگی گفته می‌شود؛ اما از نظر بوردیو، (1984) مهم‌ترین مسئله تحصیلات است (بوردیو، 1984: 56).

ج) سرمایه اجتماعی: اساساً مجموعه‌ای از روابط اجتماعی است که فرد یا گروهی در اختیار دارد. داشتن این نوع سرمایه به معنای برقراری و حفظ روابط یا به معنای اجتماعی بودن است: دعوت‌های متقابل، گذراندن اوقات فراغت با دیگران و همچنین عضویت در تشکلهای و گروه‌های اجتماعی یا خانوادگی، خویشاوندی و مذهبی همچنین اعتماد اجتماعی و نظایر آن. از نظر وی، شبکه روابط یک مفروض ذاتی یا اجتماعی نیست؛ بلکه بر یک مبنای مداوم برخاسته از عادت‌واره به وجود آمده است و حاصل راهبردهای سرمایه‌گذاری فردی یا جمعی است که آگاهانه یا ناآگاهانه در کوتاه‌مدت یا بلندمدت

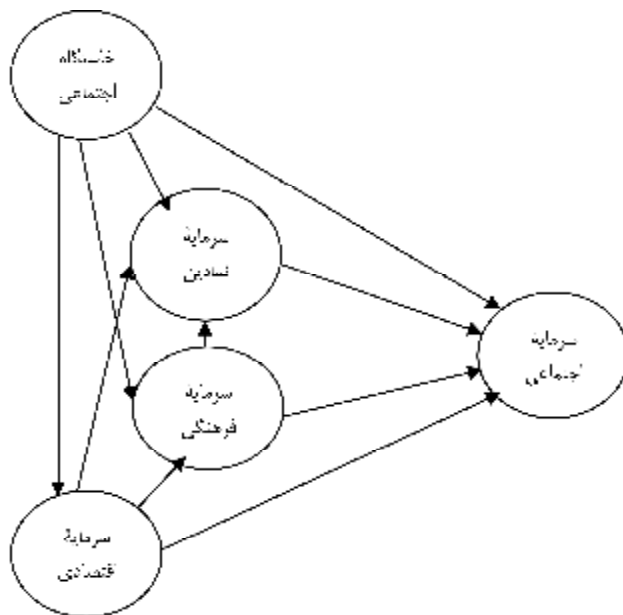
موجب حفظ و بازتولید روابط اجتماعی می‌شود. این روابط می‌تواند در همسایگی، محل کار و یا میان خویشاوندان باشد (بورديو به نقل از وینتر، 2000: 3).

د) سرمایه نمادین: آنچه نماینده همه اشکال سرمایه به صورت قابل «تبادل» در میدان‌های دیگر است که با مجموعه‌ای از مناسک (مانند برچسب و تشریفات) مطابقت دارد و با افتخار و بازشناسی مرتبط است و شامل اعتبار، ارزش، آوازه، شهرت و مشروعیت است. سرمایه نمادین تنها اعتبار و اقتداری است که برای یک عامل اجتماعی به رسمیت شناخته شده است و برخورداری از سه سرمایه دیگر را امکان‌پذیر می‌کند (بون ویتز، 1390: 68-67). این سرمایه‌ها در جوامع امروزی غالباً با هم مرتبط هستند (فاولر، 1998: 31)؛ در واقع سه ابزار تفکر اصلی او: عادت‌واره، میدان و سرمایه در ارتباط با یکدیگر هستند. بدین ترتیب کنش‌ها صرفاً نتیجه عادت‌واره فرد نیست؛ بلکه نتیجه رابطه بین عادت‌واره شخص با وضعیت فعلی او است (گرنفل، 1389: 107).

طبق دیدگاه نظری بورديو، (1986) سرمایه اجتماعی می‌تواند ناشی از زمینه‌های تاریخی، اجتماعی و خانوادگی باشد. وی نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی هرگز کاملاً مستقل از سرمایه فرهنگی و اقتصادی تصاحب شده توسط یک عامل معین نیست؛ به عبارتی در کسب سرمایه اجتماعی پیوندهای بادوام و متراکم هر دو حیاتی است؛ زیرا میزان سرمایه اجتماعی هر فرد به تعداد روابط و میزان سرمایه (اقتصادی، نمادین و فرهنگی) تملک شده توسط هر فرد بستگی دارد (فیلد، 1388: 38-28).

بورديو (1986) بر شبکه‌های اجتماعی تأکید دارد و آن‌ها را بر عادات مشترک و شناخت‌های فرهنگی متکی می‌داند. در مجموع از نکات مثبت نظریه بورديو سرشت زمینه‌محور سرمایه اجتماعی است. با توجه به نظریه «سرمایه اجتماعی بورديو» عوامل مختلفی بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی مؤثر هستند که عبارتند از: سرمایه اقتصادی، سرمایه فرهنگی، سرمایه نمادین، خاستگاه اجتماعی و اقتصادی.

بر این اساس می‌توان عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی را در قالب مدل (شکل 1) و فرضیه‌های زیر ترکیب‌بندی کرد:



شکل 1: مدل‌یابی ساختاری عوامل تبیین‌کننده سرمایه اجتماعی

- فرضیه 1. به نظر می‌رسد خاستگاه اجتماعی - اقتصادی معلمان بر سرمایه اجتماعی آنها تأثیر مستقیم دارد.
- فرضیه 2. به نظر می‌رسد سرمایه اقتصادی معلمان بر سرمایه اجتماعی آنها تأثیر مستقیم دارد.
- فرضیه 3. به نظر می‌رسد سرمایه فرهنگی معلمان بر سرمایه اجتماعی آنها تأثیر مستقیم دارد.
- فرضیه 4. به نظر می‌رسد سرمایه نمادین معلمان بر سرمایه اجتماعی آنها تأثیر مستقیم دارد.

روش پژوهش، جمعیت آماری، حجم نمونه و روش نمونه گیری

روش انجام مطالعه حاضر پیمایشی است و جمعیت آماری آن معلمان آموزش و پرورش شهرستان بیرجند در سال تحصیلی 1391-1392 هستند. بر اساس داده‌های به دست آمده از پیش‌آزمون، واریانس برآوردی جمعیت آماری مشخص و سپس بر پایه فرمول کوکران حجم نمونه 480 نفر برآورد شد. در مرحله اول از نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب بهره گرفته شد. نخست از آنجا که فهرست کامل افراد جمعیت آماری و تعداد آن‌ها به تفکیک محل کار و مقطع تحصیلی از قبل مشخص بود، نسبت جمعیت نمونه به تفکیک به دست آمد. در مرحله بعد با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده، نمونه مورد نظر متناسب با حجم هر طبقه انتخاب شد. اطلاعات به دست آمده با استفاده از روش‌های آماری توصیفی نظیر میانگین، مد، انحراف معیار و از روش‌های آمار استنباطی نظیر ضریب همبستگی و آزمون مدل‌یابی معادلات ساختاری با استفاده از نرم‌افزار اسپاس پی‌اس‌اس و آموس تحلیل و بررسی شدند.

سنجش متغیرها

متغیر وابسته: سرمایه اجتماعی به کمک شاخص‌های زیر در سطح ترتیبی و در قالب طیف لیکرت سنجیده شد:

فعالیت در تشکلهای اجتماعی؛ عضویت در روابط و شبکه‌های اجتماعی (گروه دوستان، خانواده و همسایگان) و اعتماد اجتماعی (جدول 1).

جدول 1. ابعاد و شاخص‌های سرمایه اجتماعی

عضویت در انجمن و کانون‌های علمی و فرهنگی، شهرداری، دهیاری، شورای اسلامی شهر و روستا، مسجد، انجمن‌های خیریه و عام‌المنفعه، انجمن اولیاء و مربیان		فعالیت در تشکل‌های اجتماعی	سرمایه اجتماعی
1- هنگام وقوع مشکل یا برخورد با مسئله‌ای تا چه حدی با دوستان مشورت می‌کنید؟ 2- تا چه حدی موقع احتیاج به مقداری پول می‌توانید به دوستانتان مراجعه نمایید؟ 3- برای رفع مشکل دوستانتان تا چه حدی وقت خود را به آن‌ها اختصاص داده‌اید؟ 4- در مواقع دل‌تنگی تا چه حدی با دوستانتان صحبت می‌کنید؟	روابط دوستانه	عضویت در روابط و شبکه‌های اجتماعی نظیر گروه دوستان، خانواده و همسایگان	
1- تا چه حدی به همراه خانواده‌تان به مسافرت و گردش می‌روید؟ 2- به هنگام مواجه شدن با مشکل، تا چه حدی می‌توانید از کمک فکری خانواده‌تان استفاده کنید؟	روابط خانوادگی		
1- شرکت در جشن‌ها و مراسمی که در محله برپا می‌شود؛ 2- کمک و همیاری شما در عمران و آبادانی مربوط به محل زندگی؛ 3- شما تا چه حدی با همسایگان رفت‌وآمد دارید؛ 4- تا چه حدی دوستان و همسایگان شما را برای صرف ناهار یا شام به منزل دعوت می‌کنند؟	روابط محلی - همسایگی	اعتماد اجتماعی	
1- در عصر حاضر می‌توان به کسانی اعتماد کرد که پیوسته در دسترس ما نیستند؛ 2- به جهت اینکه شناخت همه ممکن نیست، لذا باید در برخورد با آن‌ها فوق‌العاده محتاط بود.	اعتماد تعمیم‌یافته		
1- به افراد اطراف خود در محله‌مان اعتماد داریم؛ 2- در تعامل با دیگران علیرغم اینکه احتمال می‌دهم رفتار وی در آینده نسبت به من فرق خواهد کرد، اما باز روی حرف او حساب می‌کنم.	اعتماد بین‌شخصی		

متغیرهای مستقل

سرمایه اقتصادی، سرمایه اولیه فرد است؛ اما ممکن است پس از کسب آن، صاحب سرمایه در معرض تأثیرات عمیق و بزرگی قرار گیرد. سرمایه اقتصادی برابر با میزان ثروت¹ یا درآمد² است. درآمد معمولاً با حقوق ماهیانه در مقایسه با هزینه‌های ماهیانه زندگی و ثروت با محاسبه دارایی‌های فرد پس از کم کردن بدهی‌های او به دست می‌آید؛ بدین ترتیب میزان درآمد ماهیانه پاسخگویان در سطح ترتیبی و در قالب یک مقیاس پنج‌درجه‌ای ارزیابی شد. منزل مسکونی و محل سکونت از علائم مهم ثروت و موقعیت اجتماعی در قضاوت‌های روزمره اجتماعی است.

بر این اساس قیمت تقریبی منزل مسکونی پاسخگوی پژوهش مشخص می‌کند که معرف سکونت چه امتیازی باید بگیرد، قیمت منزل مسکونی نیز همانند معرف‌های قبلی به یک مقیاس ترتیبی پنج‌درجه‌ای تبدیل شده است؛ همچنین وضعیت مالکیت مسکونی پاسخگویان نیز در قالب سؤال‌هایی نظیر: نوع مالکیت منزل مسکونی، نوع منزل مسکونی و تعداد اتاق‌های منزل مسکونی، سنجیده می‌شود. در مورد امکانات زندگی نیز با استدلالی مشابه امکانات زندگی معلمان برآورد می‌شود؛ امکاناتی از قبیل: رایانه شخصی، اتاق شخصی، تختخواب، استخر، مبلمان و میز، ماشین لباس شویی، ماشین ظرف شویی، اتومبیل، مدل و نوع اتومبیل شخصی و همچنین هزینه‌های ماهیانه خانواده پاسخگویان.

به منظور سنجش و برآورد خاستگاه اجتماعی - اقتصادی معلمان، از گویه‌هایی نظیر: سطح تحصیلات والدین و همسر پاسخگویان، شغل پدر، شغل همسر استفاده شد. سرمایه نمادین معلمان از طریق شاخص‌های احترام، وجه اجتماعی و مشروعیت در سطح ترتیبی و در قالب یک مقیاس پنج‌درجه‌ای سنجیده شد (جدول 2).

1. Wealth
2. Income

جدول 2. ابعاد و شاخص‌های سرمایه‌ی نمادین

سرمایه نمادین	احترام و وجه اجتماعی	1- میزان احترام افراد جامعه به شما به عنوان یک معلم چقدر است؟ 2- میزان شهرت شما در میان اقوام و دوستان به عنوان یک معلم چقدر است؟ 3- چنانچه بخواهید در مواقع ضروری، ضمانت فرد دیگری را بر عهده بگیرید، دیگران به چه میزان روی حرف شما حساب کرده و ضمانت شما را قبول می‌کنند؟
	مشروعیت	1- تا چه اندازه در امور مشورتی از موقعیت محوری برخوردارید؟ 2- فکر می‌کنید شغلی که دارید از چه منزلت و اعتباری در جامعه برخوردار است؟ 3- عقیده‌ی اطرافیان نسبت به درآمد ماهیانه شما چگونه است؟

برای سنجش سرمایه فرهنگی معلمان طبق نظر بوردیو، هر یک از سرمایه‌های فرهنگی عینی، نهادی شده و متجسد به طور جداگانه شاخص‌سازی و ابعاد آن‌ها مشخص و در قالب طیف لیکرت سنجیده شد (جدول 3).

جدول 3. ابعاد و شاخص‌های سرمایه فرهنگی

سرمایه فرهنگی	نهادی شده	مدارک تحصیلی، رشته تحصیلی، دانشگاه محل تحصیل، مدارک مهارتی شامل میزان آشنایی با مهارت‌هایی از قبیل نقاشی، موسیقی، زبان‌های خارجه، رایانه و اینترنت.
	عینی	میزان انتشار و تألیف کتاب، انتشار و تألیف مقالات علمی - پژوهشی و همایشی، میزان ارائه اختراع و ابتکارات علمی، میزان ارائه آثار آزمایشگاهی، میزان شرکت و ارائه آثار در نمایشگاه‌های علمی، هنری و فرهنگی و همچنین میزان ارائه آثار نرم‌افزاری.
	متجسد (عادت‌واره)	زیارتگاه‌ها، تئاتر، تماشای تلویزیون و ویدئو، گوش دادن به رادیو، مطالعه کتاب، روزنامه یا مجله، استفاده از اینترنت و رایانه، عضویت در کتابخانه و میزان مراجعه به کتابخانه و همچنین سفرهای سیاحتی - زیارتی، فعالیت‌های ورزشی، شرکت در مهمانی‌ها، بازدید از موزه‌ها و گالری‌ها، رفتن به کلاس‌های آموزشی و تقویتی، گوش کردن به موسیقی، انجام بازی‌های فکری
	سبک زندگی	میزان فعالیت فرهنگی و گذران اوقات فراغت
	هنجارهای مصرف	انتخاب پوشاک و لوازم منزل و اولویت‌های هزینه‌ای - غیر از مایحتاج زندگی
	روابط بین شخصی	مناسبات خانوادگی، رابطه با دوستان، استقلال فردی و آزادی عمل، رضایت از کار، رضایت از تحصیل و هزینه کردن برای خود

<p>1- نباید به کودکان اجازه دهیم با والدین بحث کنند؛ چون احترام والدین از بین می‌رود؛ 2- اگر بچه‌ها شلوغ و نامرتب باشند، تقصیر از مادر است نه از پدر؛ 3- خیر و صلاح آینده فرزندان در این است که تابع سلیقه و نظر والدین خود باشند؛ 4- در امور خانواده برابری زن و مرد تا حدی خوب است؛ اما همیشه حرف آخر را مرد باید بزند؛ 5- در انجام امور خانه مثل آشپزی باید به زن کمک کرد.</p>	<p>چگونگی تقسیم جنسیتی وظایف خانگی و روابط میان اعضای خانواده</p>		
<p>کنترل وزن از طریق ورزش، رژیم غذایی و یا دارو، مراقبت‌های بهداشتی و آرایشی نظیر استحمام روزانه، استفاده از عطر و اودکلن و استفاده از کرم ضدآفتاب</p>	<p>مدیریت بدن</p>		
<p>میزان مطالعه کتاب‌های کلاسیک، رمان‌های تاریخی و کتاب‌های فلسفی</p>	<p>ادبی</p>		
<p>میزان علاقه به گالری‌های نقاشی و موزه‌ها و تابلوهای نقاشی. میزان تماشای فیلم‌های نمایشنامه‌ای و اقتباس ادبی</p>	<p>هنری</p>		
<p>1- موسیقی کلاسیک را دوست دارم؛ 2- علاقه خاصی به آوازهای سنتی ایرانی همچون «شجریان» و «بنان» دارم.</p>	<p>موسیقیایی</p>	<p>سلیقه</p>	
<p>1- هنگام دعوت مهمان به خانه، ترجیح می‌دهم با غذاهای دل‌چسب و درجه یک از او پذیرایی کنم؛ 2- تزئین غذا، سفره و یا میز غذاخوری برای من بسیار مهم است.</p>	<p>غذایی</p>		
<p>1- احساس می‌کنم اغلب اوقات نمی‌توانم منظور خود را به دیگران منتقل کنم؛ 2- هنگام صحبت کردن دچار لکنت زبان و تپق می‌شوم؛ 3- بدون لهجه و به درستی می‌توانم به فارسی معیار صحبت کنم.</p>	<p>زبانی</p>	<p>مهارت‌های کلامی</p>	
<p>1- هنگام صحبت در بین گروه زیادی از افراد دچار استرس می‌شوم؛ 2- از سخنرانی در کنفرانس‌ها و مراسم رسمی واهمه دارم.</p>	<p>جمعی</p>		

روایی¹ و پایایی²

روایی محتوایی، ویژگی ساختاری ابزار است که همزمان با تدوین آزمون در آن تنیده می‌شود. حال با توجه به اینکه اعتبار محتوایی پرسشنامه معمولاً توسط افرادی متخصص درباره موضوع مورد مطالعه، تعیین می‌شود؛ بنابراین اساتید محترم و دانشجویان مرتبط با رشته پژوهش اجتماعی و جامعه‌شناسی روایی محتوای آزمون یادشده را بعد از ذکر اصلاحاتی تأیید کردند. بعد از تجزیه و تحلیل پرسشنامه‌های اصلی، در این مرحله نیز با تحلیل عاملی تأییدی، روایی گویه‌ها و متغیرها بررسی شد که نتایج تحلیل عاملی تأییدی، نشان‌دهنده همسازی درونی بالای گویه‌ها و متغیرهای پژوهش است. تحلیل عاملی روشی آماری است که برای برآورد عامل‌ها یا متغیرهای پنهان و کاهش تعداد زیادی از متغیرها به تعداد کمتری از عامل‌ها استفاده می‌شود. آزمون معادلات ساختاری نیز روایی ابزار اندازه‌گیری را برآورد می‌کند که در این پژوهش به آن پرداخته شده است؛ همچنین به منظور بررسی پایایی ابزار اندازه‌گیری، ابتدا 30 پرسشنامه در میان جمعیتی مشابه جمعیت آماری پژوهش، شامل 15 مرد و 15 زن، مورد پیش آزمون قرار گرفت و با استفاده از تکنیک آلفای کرونباخ³، مقادیر آن بالای 0/70 به دست آمد.

یافته‌های توصیفی

پس از جمع‌بندی گویه‌های خاستگاه اجتماعی - اقتصادی پاسخگویان، طبق جدول 4، می‌توان گفت که به ترتیب 50/2 درصد پاسخگویان دارای خاستگاه اجتماعی متوسط روبه‌پایین، 13/5 درصد دارای خاستگاه اجتماعی پایین، 28/8 درصد دارای خاستگاه اجتماعی متوسط و 7/5 درصد دارای خاستگاه اجتماعی متوسط روبه‌بالا هستند. هیچ‌یک از پاسخگویان متعلق به خاستگاه اجتماعی بالا نیستند. میانگین رتبه‌ای داده‌ها نیز برابر با 2/30 است که نشان از خاستگاه اجتماعی متوسط روبه‌پایین پاسخگویان دارد؛ بنابراین بیشتر پاسخگویان دارای خاستگاه اجتماعی پایین و متوسط روبه‌پایین هستند.

1. Validity
2. Reliability
3. Cronbach alpha

با توجه به جدول 4، سرمایه نمادین پاسخگویان با میانگین 3/30 و ضریب تغییرات 29/39 درصد، نسبت به سایر سرمایه‌ها در موقعیت بالاتری قرار دارد. سرمایه اجتماعی پاسخگویان با میانگین 2/82 و ضریب تغییرات 23/75 درصد در موقعیت دوم قرار گرفته است. سرمایه فرهنگی پاسخگویان نیز با میانگین 2/76 و ضریب تغییرات 15/94 در جایگاه سوم و در نهایت سرمایه اقتصادی افراد مورد مطالعه با میانگین 2/21 و ضریب تغییرات 42/53 در مقایسه با سایر سرمایه‌ها در موقعیت پایین قرار گرفته است. جدول 4، نشان‌دهنده سطح پایین سرمایه اقتصادی و همچنین سرمایه فرهنگی پاسخگویان نسبت به سرمایه اجتماعی و نمادین افراد مورد مطالعه است.

جدول 4. آماره‌های توصیفی شاخص‌های موقعیت اجتماعی پاسخگویان

شماره پرسشنامه	نمره - ضریب تغییرات	میانگین - ضریب تغییرات	پایین	متوسط رو به بالا	متوسط رو به پایین	تعداد	شاخص‌های موقعیت اجتماعی - معادلات
1-10 2000	3.30 - 29.39	2.82 - 23.75	2.76	2.21	2.21	17.15	سرمایه اجتماعی - ادنی
1-10 2000	3.30 - 29.39	2.82 - 23.75	2.76	2.21	2.21	17.15	سرمایه نمادین
1-10 2000	3.30 - 29.39	2.82 - 23.75	2.76	2.21	2.21	17.15	سرمایه فرهنگی
1-10 2000	3.30 - 29.39	2.82 - 23.75	2.76	2.21	2.21	17.15	سرمایه اقتصادی

یافته‌های استنباطی

فرض اصلی پژوهش حاضر بر اساس چارچوب نظری و مفاهیم بنیادی «بورديو» پیرامون مفهوم سرمایه، مفهوم طبقه، شاخص‌های طبقه اجتماعی و رابطه آن‌ها با یکدیگر، طراحی شده است؛ بنابراین ابتدا به مبحث آزمون فرضیه‌های پژوهش از جمله آزمون روابط همبستگی پرداخته می‌شود. در پایان با استفاده از آزمون معادلات ساختاری، تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم هر یک از متغیرهای پژوهش بر متغیر وابسته شناسایی می‌شود.

الف) همبستگی دو متغیره

فرضیه 1: به نظر می‌رسد خاستگاه اجتماعی - اقتصادی معلمان بر سرمایه اجتماعی آن‌ها تأثیر مستقیم دارد.

نتایج جدول 5، نشان می‌دهد ضریب بتای بین این دو متغیر در سطح خطای بیشتر از 0/05 برابر با 0/035 و ضریب تعیین تعدیل‌شده آن نیز برابر با 0/001- است؛ بنابراین فرضیه 1 که نشان‌دهنده وجود رابطه مستقیم بین متغیرهای خاستگاه اجتماعی - اقتصادی و سرمایه اجتماعی است، رد می‌شود و قابل تعمیم به جمعیت آماری پژوهش نیست. طبق این یافته نمی‌توان گفت: «معلمانی که خاستگاه اجتماعی - اقتصادی بالاتری دارند، لزوماً سرمایه اجتماعی بالاتری نیز دارند و برعکس».

فرضیه 2: به نظر می‌رسد سرمایه اقتصادی معلمان بر سرمایه اجتماعی آن‌ها تأثیر مستقیم دارد.

نتایج جدول 5، نشان می‌دهد که ضریب رگرسیونی استاندارد شده با اطمینان 0/99 و سطح خطای کوچک‌تر از 0/01 برابر با 0/144 است؛ بدین معنا که به ازای افزایش یک انحراف استاندارد سرمایه اقتصادی معلمان، سرمایه اجتماعی آن‌ها نیز به میزان 0/144 انحراف استاندارد افزایش خواهد یافت و ضریب تعیین تعدیل‌شده آن نیز برابر با 0/019 است که نشان می‌دهد متغیر سرمایه اقتصادی، 1/9 درصد از تغییرات سرمایه اجتماعی معلمان را تبیین می‌کند؛ بنابراین فرضیه 2 که نشان‌دهنده وجود رابطه مستقیم بین متغیرهای سرمایه اقتصادی و سرمایه اجتماعی است، تأیید می‌شود و قابل تعمیم به جمعیت آماری پژوهش است و نقش تبیین‌کننده‌ای در روند شکل‌گیری سرمایه اجتماعی معلمان دارد.

فرضیه 3: به نظر می‌رسد سرمایه فرهنگی معلمان بر سرمایه اجتماعی آن‌ها تأثیر مستقیم دارد.

طبق جدول 5، با اطمینان 0/99 و سطح خطای کوچک‌تر از 0/01 بین سرمایه فرهنگی و سرمایه اجتماعی معلمان رابطه معنادار وجود دارد. از طرفی مقدار این رابطه برابر با 0/336 و به صورت مستقیم است، بدین معنا که به ازای افزایش یک انحراف استاندارد سرمایه فرهنگی معلمان، سرمایه اجتماعی آن‌ها نیز به میزان 0/336 انحراف استاندارد افزایش خواهد یافت و ضریب تعیین تعدیل‌شده آن نیز برابر با 0/111 است که

نشان می‌دهد متغیر سرمایه فرهنگی، $11/1$ درصد از تغییرات سرمایه اجتماعی معلمان را تبیین می‌کند. طبق نتایج آزمون بالا، فرضیه 3 که نشان‌دهنده وجود رابطه مستقیم بین متغیرهای سرمایه فرهنگی معلمان و سرمایه اجتماعی آنها است، تأیید می‌شود و قابل تعمیم به جمعیت آماری پژوهش است؛ بنابراین سرمایه فرهنگی معلمان که به‌زعم «بوردیو» مهم‌ترین سرمایه در میدان آموزش و پرورش است، نقش مؤثری در تغییرات سرمایه اجتماعی آنها دارد؛ به عبارتی معلمانی که سرمایه فرهنگی بالاتری دارند، نسبت به سایر معلمان دارای سرمایه اجتماعی بالاتری نیز هستند.

فرضیه 4: به نظر می‌رسد سرمایه نمادین معلمان بر سرمایه اجتماعی آنها تأثیر مستقیم دارد.

نتایج جدول 5، نشان می‌دهد که ضریب رگرسیونی استاندارد شده با اطمینان $0/99$ و سطح خطای کوچک‌تر از $0/01$ برابر با $0/297$ است که نشان می‌دهد به ازای افزایش یک انحراف استاندارد سرمایه نمادین معلمان، سرمایه اجتماعی آنها نیز به میزان $0/297$ انحراف استاندارد افزایش خواهد یافت. ضریب تعیین تعدیل‌شده آن نیز برابر با $0/086$ است و نشان می‌دهد متغیر سرمایه نمادین، $8/6$ درصد از تغییرات سرمایه اجتماعی معلمان را تبیین می‌کند؛ بنابراین فرضیه 4 که نشان‌دهنده وجود رابطه مستقیم بین متغیرهای سرمایه نمادین و سرمایه اجتماعی است، تأیید می‌شود و قابل تعمیم به جمعیت آماری پژوهش است. آنچه از نتایج آزمون این فرضیه به‌دست می‌آید، مبین این نکته است: معلمانی که دارای احترام، وجه و مشروعیت بالا در جامعه هستند، میزان فعالیت آنها در تشکلهای اجتماعی، روابط و شبکه‌های اجتماعی آنها نظیر گروه دوستان، خانواده و همسایگان و اعتماد اجتماعی آنها نیز بیشتر خواهد بود.

جدول 5. ضرایب رگرسیون خطی ساده متغیرهای پژوهش (آزمون فرضیه‌های پژوهش)

متغیر مستقل	متغیر وابسته	ضریب همبستگی (Beta)	ضریب تعیین تعدیل‌شده	سطح معناداری
خاستگاه اجتماعی - اقتصادی	سرمایه اجتماعی	0/035	-0/001	0/443
سرمایه اقتصادی	سرمایه اجتماعی	0/144	0/019	0/002
سرمایه فرهنگی	سرمایه اجتماعی	0/336	0/111	0/000
سرمایه نمادین	سرمایه اجتماعی	0/297	0/086	0/000

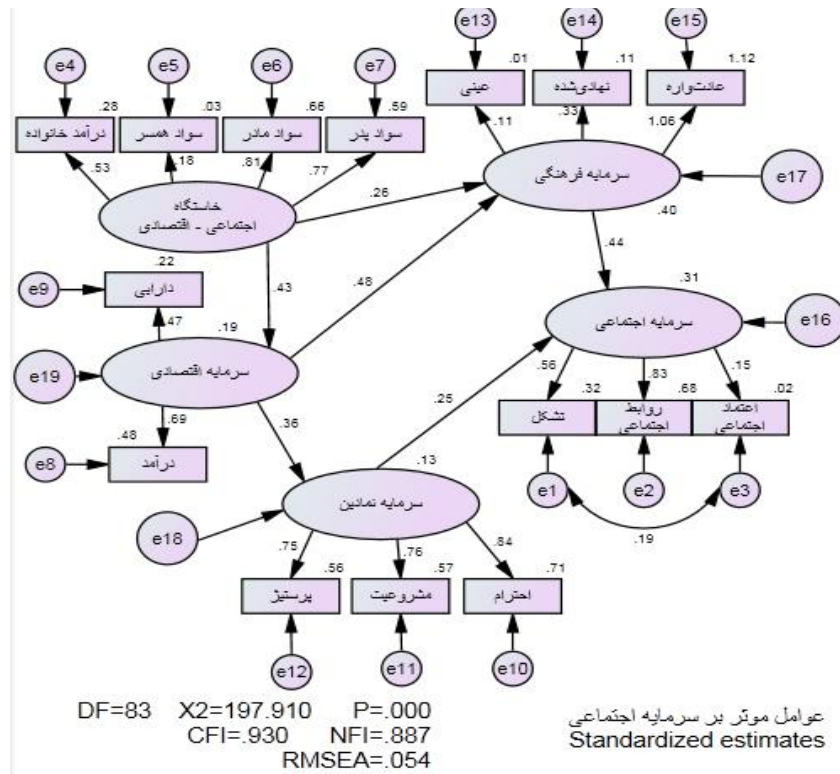
آزمون مدل‌یابی معادلات ساختاری

«اموس»¹ یکی از قوی‌ترین نرم‌افزارهای مدل‌یابی معادلات ساختاری² است. به دلیل اینکه این نرم‌افزار در آزمون پژوهش‌ها و نظریه‌ها با استفاده از تحلیل‌های همزمان چندمتغیره استاندارد شامل تحلیل رگرسیون، تحلیل عاملی، همبستگی‌ها و تحلیل واریانس به کار می‌رود و امکان ایجاد فرضیه‌های پژوهشی را در قالب مدل‌های نموداری فراهم کرده است و سپس به کمک آماره‌های مقتضی آن‌ها را آزمون می‌کند و نتایج حاصل از این آزمون اعتبار زیادی دارد از این آزمون استفاده شد. ابتدا بر اساس تبیین نظری پژوهش، مدلی نظری طراحی شد که در چهار مسیر معجزا، سرمایه اجتماعی معلمان را تبیین می‌کند؛ اما مطابق شکل 2، نتایج تبیینی و برساخته از مدل ساختاری حاکی از آن است که در دو مسیر ترسیم‌شده، سرمایه اجتماعی معلمان شهرستان بیرجند افزایش می‌یابد. در مسیر اول خاستگاه اجتماعی - اقتصادی معلمان بر سرمایه اقتصادی آن‌ها تأثیر مثبت دارد و این دو، هر یک به صورت جداگانه، بر سرمایه فرهنگی معلمان اثر مثبت می‌گذارد، در نتیجه با افزایش سرمایه فرهنگی معلمان، سرمایه اجتماعی آن‌ها افزایش می‌یابد. در مسیر علی دوم، خاستگاه اجتماعی - اقتصادی معلمان موجب افزایش سرمایه اقتصادی آن‌ها می‌شود و سرمایه اقتصادی معلمان بر سرمایه نمادین اثر مثبت می‌گذارد و در پایان مجموع این موارد موجب افزایش سرمایه اجتماعی معلمان می‌شود. در مسیر سوم منتج شده از مدل ساختاری، خاستگاه اجتماعی - اقتصادی معلمان بر سرمایه اجتماعی آن‌ها اثر معکوس دارد و مقدار این رابطه برابر با 0/17- است؛ ولی به این دلیل که برخلاف بحث نظری پژوهش است، این مسیر از شکل 2 حذف شد؛ بنابراین به نظر می‌رسد اصلاحی در نظریه «بوردیو» درباره جامعه آماری این پژوهش حاصل شده باشد. «بوردیو» به تأثیر مثبت خاستگاه اجتماعی - اقتصادی بر انواع مختلف سرمایه تأکید داشت؛ اما یافته جدید پژوهش حاضر این است که خاستگاه اجتماعی - اقتصادی فقط به واسطه افزایش سرمایه اقتصادی، سرمایه فرهنگی و سرمایه نمادین معلمان باعث افزایش سرمایه اجتماعی آن‌ها می‌شود. بر خلاف مدل نظری

1. AMOS (Analysis of Moment Structures)
2. SES (Structural Equation Modelling)

پژوهش، میزان تأثیر بدون واسطه خاستگاه اجتماعی - اقتصادی معلمان بر سرمایه اجتماعی، کاهش یافته است. سرمایه اقتصادی معلمان نیز به واسطه تأثیرگذاری بر سرمایه فرهنگی و نمادین موجب افزایش سرمایه اجتماعی می‌شود و فاقد اثر مستقیم معنادار بر سرمایه اجتماعی است. بر اساس نتایج مدل تصحیح شده شکل 2، ضریب کی دو مدل برابر 197/910 است که با درجه آزادی 83 در سطح $P\text{-value} = 0/00$ از لحاظ آماری معنادار است؛ چون این سطح معناداری کمتر از 0/05 است؛ بنابراین آزمون مجذور کای برازش دقیق مدل را با داده‌های مشاهده شده، رد می‌کند؛ اما با توجه به حجم بالای نمونه و حساسیت ضریب کی دو به حجم نمونه می‌توان سایر ضرایب نیکویی برازش را بررسی کرد. جذر برآورد واریانس خطای تقریب (RMSEA) برابر با 0/054 است که از مرز قابل قبول 0/08 کمتر است و می‌توان نتیجه گرفت: اندازه خطای برآورد مدل در جامعه چندان بزرگ نیست و میزان قابل قبولی به‌شمار می‌رود. ضرایب CFI و NFI از معتبرترین شاخص‌هایی هستند که برای بررسی برازندگی مدل به کار می‌روند. هر چه ضرایب این دو شاخص نزدیک‌تر به 1/0 باشد، مدل با داده‌ها برازش بهتری دارد. مقدار شاخص‌های CFI و NFI در این مدل به ترتیب برابر با 0/930 و 0/887 است که نشان می‌دهد مدل با داده‌ها برازش دارد؛ علاوه بر این، همه ضرایب مسیر نیز در سطح 99 درصد معنادار هستند. بارهای عاملی استاندارد معرف‌های متغیرهای وابسته و مستقل نیز اکثراً بیشتر از 0/50 هستند که میزان قابل قبولی به‌شمار می‌رود و نشان‌دهنده شاخص بودن معرف‌ها برای متغیرهای نهفته است؛ همچنین شکل 2، میزان ضریب تعیین هر یک از شاخص‌ها برای متغیر نهفته را نشان می‌دهد. بیشتر معرف‌ها بیش از 30 درصد واریانس متغیر نهفته خود را تبیین کرده‌اند. مطابق شکل 2، متغیر نهفته سرمایه فرهنگی با ضریب مسیر استاندارد 0/44 تأثیر بیشتری بر سرمایه اجتماعی معلمان دارد؛ سپس متغیر نهفته سرمایه نمادین با ضریب مسیر استاندارد 0/25 بر متغیر وابسته پژوهش اثر می‌گذارد. در مجموع، 31 درصد واریانس متغیر وابسته پژوهش (سرمایه اجتماعی) توسط متغیرهای مستقل وارد شده در مدل و دو مسیر اصلی مدل تبیین شده است؛ همچنین متغیر خاستگاه اجتماعی - اقتصادی 19 درصد واریانس سرمایه اقتصادی را تبیین می‌کند. متغیر خاستگاه اجتماعی - اقتصادی و سرمایه اقتصادی 40 درصد

واریانس سرمایه فرهنگی و سرمایه اقتصادی 13 درصد واریانس سرمایه نمادین را تبیین می‌کند (شکل 2).



شکل 2. مدل‌یابی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی معلمان

نتیجه‌گیری

مفهوم «سرمایه اجتماعی» مانند منبعی است که ریشه در ساختار اجتماعی دارد و به ایجاد نتایج سودمند متنوعی کمک می‌کند. برای مثال سرمایه اجتماعی تقویت‌کننده مؤثر بر جامعه‌پذیری جوانان در خانواده‌ها و مدارس (کلمن، 1995، 1988) شده است. «بورديو» و «کلمن» سرمایه اجتماعی را منبعی برای موفقیت آموزشی می‌بینند (فیلد، 1388: 50). استفاده رو به گسترش از واژه سرمایه اجتماعی و بحث در مورد آن در قلمروهای مختلف

علوم اجتماعی، اقتصاد و علوم سیاسی، بحث‌های توسعه پایدار و طراحی نظام‌های مربوط به تدوین شاخص‌های اجتماعی توسط سازمان‌های تخصصی جهانی طی سال‌های اخیر، حاکی از پذیرش نقش اجتناب‌ناپذیر این نوع سرمایه و لزوم بررسی و اندازه‌گیری آن در کنار سایر سرمایه‌ها، به‌منظور افزایش کیفیت زندگی، رفاه اجتماعی و تحقق توسعه پایدار در جوامع مختلف است؛ بنابراین با توجه به اهمیت تقویت سرمایه اجتماعی و بهره‌مندی از منابع آن، پژوهش حاضر دیدگاه نظری «بورديو» را سرلوحه کار قرار گرفت و سعی شد سرمایه اجتماعی معلمان شناسایی و تحلیل شود. «بورديو» در تحلیل طبقاتی خود از چهار نوع سرمایه سخن می‌گوید که عبارت‌اند از: سرمایه اقتصادی؛ اجتماعی؛ فرهنگی و نمادین که به مثابه بخشی پویا از جهان اجتماعی به روش‌های مختلف قابل تبدیل به یکدیگر هستند. از نظر «بورديو» سرمایه نقشی روان‌کننده در به حرکت درآوردن چرخ مکانیسم‌های اجتماعی را دارد (گرنفل، 1389: 331). از آنجا که تغییراتی از قبیل تضعیف بنیان‌های تربیتی خانواده و سایر اشکال سازمان بدوی منجر به انتقال مسئولیت جامعه‌پذیری اولیه به سازمان‌های ساخته‌شده‌ای از قبیل مدارس شده است و با توجه به اینکه معلمان بازیگران عمده میدان آموزش و پرورش هستند، سرمایه اجتماعی آن‌ها نقش اساسی در کارآمدی نظام آموزشی برای پرورش نسل جدید به‌دنبال خواهد داشت. در این راستا پژوهش حاضر، قصد دارد روند تأثیرگذاری هر یک از سرمایه‌های اقتصادی، فرهنگی و نمادین و خاستگاه اجتماعی - اقتصادی معلمان را بر سرمایه اجتماعی آن‌ها موردتحلیل قرار دهد. نتایج بخش توصیفی این پژوهش نشان‌دهنده خاستگاه اجتماعی - اقتصادی و سرمایه اجتماعی متوسط روبه‌پایین معلمان شهرستان بیرجند است. به دلیل جاذبه پایین شغل معلمی، عموماً کسانی که وارد حرفه معلمی می‌شوند از پایگاه‌های اجتماعی پایین جامعه هستند و افراد با موقعیت بالای اجتماعی از ورود به این عرصه طفره می‌روند.

نتایج تبیینی و برساخته از مدل ساختاری نشان می‌دهد که دو مسیر علی ترسیم شده، هر کدام به نحو متفاوتی، سرمایه اجتماعی معلمان شهرستان بیرجند را افزایش می‌دهد؛ بر این مینا در مسیر اول خاستگاه اجتماعی - اقتصادی معلمان بر سرمایه اقتصادی آن‌ها تأثیر مثبت دارد و این دو نیز، هر یک به صورت مجزا بر سرمایه فرهنگی معلمان اثر مثبت می‌گذارند؛ در نتیجه با افزایش سرمایه فرهنگی معلمان، سرمایه اجتماعی آن‌ها افزایش

می‌یابد. در مسیر علی دوم، خاستگاه اجتماعی - اقتصادی معلمان موجب افزایش سرمایه اقتصادی آن‌ها می‌شود و سرمایه اقتصادی معلمان بر سرمایه نمادین اثر مثبت می‌گذارد و در پایان مجموع این موارد موجب افزایش سرمایه اجتماعی معلمان می‌شود. در مسیر سوم منتج شده از مدل ساختاری، خاستگاه اجتماعی - اقتصادی معلمان بر سرمایه اجتماعی آن‌ها اثر معکوس دارد؛ ولی به این دلیل که خلاف بحث نظری پژوهش است، این مسیر حذف شد؛ بنابراین به نظر می‌رسد اصلاحی در نظریه «بورديو» درباره جامعه آماری این پژوهش حاصل شده است؛ «بورديو» به تأثیر مثبت خاستگاه اجتماعی - اقتصادی بر انواع مختلف سرمایه تأکید داشت؛ اما یافته جدید پژوهش حاضر این است که خاستگاه اجتماعی - اقتصادی فقط به واسطه افزایش سرمایه اقتصادی، سرمایه فرهنگی و سرمایه نمادین معلمان باعث افزایش سرمایه اجتماعی آن‌ها می‌شود؛ به عبارت دیگر برخلاف مدل نظری پژوهش، میزان تأثیر بدون واسطه خاستگاه اجتماعی - اقتصادی معلمان بر سرمایه اجتماعی، معکوس و کاهنده است. سرمایه اقتصادی معلمان نیز به واسطه تأثیرگذاری بر سرمایه فرهنگی و نمادین موجب افزایش سرمایه اجتماعی می‌شود و فاقد اثر مستقیم و معنادار بر سرمایه اجتماعی است؛ بنابراین نظریه «بورديو» درباره انواع سرمایه و قابلیت تبدیل آن‌ها به سرمایه اجتماعی در میدان آموزش و پرورش با پاره‌ای اصلاحات تأیید می‌شود؛ در نتیجه، سرمایه فرهنگی، بیش‌ترین تأثیر مستقیم را بر متغیر سرمایه اجتماعی دارد؛ یعنی با افزایش سرمایه فرهنگی معلمان شهرستان بیرجند، میزان سرمایه اجتماعی آن‌ها نیز افزایش می‌یابد و با کاهش سرمایه فرهنگی، میزان سرمایه اجتماعی آن‌ها کاهش خواهد یافت؛ همچنین سرمایه نمادین معلمان به صورت مستقیم بر میزان سرمایه اجتماعی آن‌ها تأثیر می‌گذارد. خاستگاه اجتماعی - اقتصادی معلمان بر خلاف مدل نظری پژوهش بدون دخالت متغیرهای وارد شده در مدل، دارای تأثیر کاهنده بر سرمایه اجتماعی معلمان است و فقط به واسطه تأثیر مثبتی که از طریق سایر متغیرها از جمله سرمایه فرهنگی بر سرمایه اجتماعی دارد، باعث افزایش سرمایه اجتماعی معلمان می‌شود. سرمایه اقتصادی معلمان نیز تنها به صورت غیرمستقیم و با واسطه متغیرهای وابسته میانی سرمایه نمادین و سرمایه فرهنگی، سرمایه اجتماعی معلمان را افزایش می‌دهد. طبق یافته‌های بالا می‌توان گفت که سرمایه اجتماعی معلمان می‌تواند ناشی از زمینه‌های تاریخی، اجتماعی و خانوادگی آن‌ها باشد. همچنین در

تأیید نظر بوردیو، سرمایه اجتماعی هرگز مستقل از خاستگاه اجتماعی - اقتصادی، سرمایه فرهنگی، اقتصادی و نمادین تصاحب شده توسط معلمان نیست. به عبارتی در کسب سرمایه اجتماعی پیوندهای بادوام و متراکم همه این عوامل حیاتی هستند؛ زیرا میزان سرمایه اجتماعی هر فرد به تعداد روابط و میزان سرمایه (اقتصادی، نمادین و فرهنگی) تملک شده توسط هر فرد بستگی دارد (فیلد، 1388: 38-28). در مجموع، این یافته‌ها بر سرشت زمینه‌محور سرمایه اجتماعی تأکید دارد؛ بنابراین آنچه از این دیدگاه و تعمیم آن درباره معلمان بر می‌آید این است که رفتار و کنش معلمان در میدان آموزش و پرورش نتیجه شرایط این میدان، عادت‌واره‌های معلمان و جایگاه آن‌ها است. از آنجاکه سرمایه اجتماعی کنشگران محیط مدارس از جمله معلمان در عملکرد میدان آموزشی نقش تأثیرگذاری دارد و سرمایه اقتصادی، فرهنگی و نمادین معلمان، سرمایه اجتماعی آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ بنابراین تمهیدات لازم به منظور افزایش سرمایه اقتصادی، فرهنگی و نمادین معلمان باعث تأثیر مثبت آن‌ها بر سرمایه اجتماعی معلمان خواهد شد. واقعیت آن است که اگر معلمان یک جامعه از حمایت اجتماعی برخوردار باشند، آسایش و سلامتی آن‌ها افزایش خواهد یافت. اگر معلمان سرمایه اقتصادی، فرهنگی و نمادین بیشتری داشته باشند، سرمایه اجتماعی آن‌ها نیز زیاد می‌شود؛ بدین معنی که افزایش این سرمایه‌ها دستیابی به امکانات رفاهی، بهداشتی و آموزشی را به دنبال خواهد داشت و از طریق آن افزایش مشارکت اجتماعی معلمان در محیط مدارس و جامعه را در پی خواهد داشت؛ به عبارت دیگر در جامعه‌ای که تراکم اجتماعی زیاد است و شبکه تعاملاتی قوی میان دوستان، خویشاوندان و دیگر گروه‌ها وجود دارد و معلمان آن جامعه از سرمایه اجتماعی مناسبی برخوردار هستند، تأثیرات مخرب مشکلات درازمدت زندگی، حوادث منفی زندگی و فقدان حمایت اجتماعی برای آن‌ها به حداقل ممکن می‌رسد و در انتقال دانش، مهارت‌ها و الگوهای فرهنگی و اجتماعی جامعه به دانش‌آموزان نیز موفق خواهند بود و از طریق آن سرمایه اجتماعی افراد در جامعه افزایش خواهد یافت.

در پژوهش حاضر هرچند تلاش شد با ساختن چارچوب نظری دقیق، تبیین مناسبی از مسئله پژوهش ارائه شود؛ درعین حال باید این واقعیت را پذیرفت که پژوهش علمی، کنش عقلانی مبتنی بر آزمون و خطا است و پایان هر پژوهشی آغاز مسئله‌ای جدید است. با توجه

به این که واریانس باقیمانده به عوامل دیگری مربوط می‌شود که آن عوامل در این پژوهش حضور ندارند، امید است پژوهشگران با نقد این پژوهش، کاوش در این زمینه را ادامه دهند.

منابع

- اجتهادی، مصطفی، 1386. سرمایه اجتماعی. پژوهشنامه علوم انسانی، شماره 53: 12-1.
- ادیبی سده، مهدی و یوسف کریمی. 1391. بررسی ارتباط بین سرمایه اجتماعی و نوع مصرف با تأکید بر موسیقی، فیلم و کتاب (مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه اصفهان). دو فصلنامه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، شماره اول: 26-1.
- امام‌جمعه‌زاده، سید جواد. محمودرضا رهبرقاضی. امید عیسی‌نژاد و زهره مرندی. 1391. بررسی رابطه میان سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی در بین دانشجویان دانشگاه اصفهان. پژوهشنامه علوم سیاسی، سال هفتم، شماره 4: 34-7.
- باستانی، سوسن. افسانه کمالی و مریم صالحی هیکویی. 1387. سرمایه اجتماعی شبکه و اعتماد متقابل بین شخصی. مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، سال 16، شماره 61: 81-41.
- یون ویتز، پاتریس. 1390. درس‌هایی از جامعه‌شناسی پیر بوردیو. ترجمه جهانگیر جهانگیری و حسن پورسفر. تهران: آگه.
- پاتنام، روبرت. 1380. دمکراسی و سنت‌های مدنی: تجربه‌ی ایتالیا و درس‌هایی برای کشورهای در حال گذار. ترجمه محمدتقی دل‌فروز. تهران: نشر روزنامه اسلام.
- توکل، محمد. سعید معیدفر و سوده مقصودی. 1390. بررسی جامعه‌شناختی رابطه سرمایه اجتماعی و سلامت روانی در زوجین شهر کرمان. مجله بررسی مسائل اجتماعی ایران، سال دوم، شماره پنجم و ششم: 194-169.
- جنکینز، ریچارد. 1385. پیر بوردیو. ترجمه حسن چاوشیان و لیلا جوافشانی. تهران: نشر نی.
- چلیی، مسعود و محمد مبارکی. 1384. تحلیل رابطه سرمایه اجتماعی و جرم در سطوح خرد و کلان. مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، شماره 2: 44-3.
- حقیقتیان، منصور. رسول ربانی و سهیلا کاظمی. 1387. تأثیر سرمایه اجتماعی بر فعالیت دبیران مقطع متوسطه شهرستان اصفهان. مجله دانش و پژوهش در علوم تربیتی، شماره 18-17: 164-147.
- دهقان، داریوش. 1376. گزارش همایش بین‌الملل بانکوک. شماره 9. تهران: انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی.
- دینی ترکمانی، علی. 1385. تبیین افول سرمایه اجتماعی. فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره 23: 171-147.
- روحانی، حسن. 1390. سرمایه خانواده سنگ بنای سرمایه اجتماعی. فصلنامه راهبرد، سال نوزدهم، شماره 59: 7-46.
- زاهدی، محمدجواد. امیرملکی و امیرارسلان حیدری. 1387. فقر و سرمایه اجتماعی. فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال هفتم، شماره 28: 106-79.

- ساعی، علی و اکرم کاکاوند. 1388. بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی جوانان با تأکید بر نقش خانواده. دانشنامه علوم اجتماعی، دوره 1، شماره 2: 89-113.
- سیاهپوش، امیر. 1387. فراتحلیل مطالعات سرمایه اجتماعی در ایران. راهبرد فرهنگ، شماره 3: 99-124.
- شارع‌پور، محمود. 1379. سرمایه اجتماعی در حال فرسایش است. کتاب ماه علوم اجتماعی، شماره 36 و 37: 15-17.
- شارع‌پور، محمود. 1380. فرسایش سرمایه اجتماعی و پیامدهای آن. نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران، شماره 3: 101-112.
- علی‌بابایی، یحیی و بهمن باینگانی. 1389. بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر رضایت از زندگی در میان جوانان. مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره یازدهم، شماره 4: 82-113.
- علی‌وردی‌نیا، اکبر. محمود شارع‌پور و مهدی ورمزیار. 1387. سرمایه اجتماعی خانواده و بزه‌کاری. پژوهش زنان، دوره 6، شماره 2: 107-132.
- فوکویاما، فرانسیس. 1379. پایان نظم؛ سرمایه اجتماعی و حفظ آن. ترجمه غلامعباس توسلی. تهران: انتشارات جامعه ایرانیان.
- فوکویاما، فرانسیس. 1384. سرمایه اجتماعی و جامعه مدنی، در سرمایه اجتماعی: اعتماد، دمکراسی و توسعه. گردآوری: کیان تاج‌بخش. ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان. تهران: نشر شیرازه.
- فیلد، جان. 1388. سرمایه اجتماعی. ترجمه غلامرضا غفاری و حسین رضائی. تهران: کویر.
- گرنفل، مایکل (1389) مفاهیم کلیدی بوردیو، ترجمه محمدمهدی لیبی، تهران: نشر افکار.
- گیوریان، حسن و فیروز دیندارفر کوش. 1390. بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و اثربخشی معلمان. فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، شماره 3: 145-137.
- لوپز، خوزه و جان اسکات. 1385. ساخت اجتماعی. ترجمه حسین قاضیان. تهران: نشر نی.
- ماجدی، سید مسعود و عبدالعلی لهسایی‌زاده. 1385. بررسی رابطه بین متغیرهای زمینه‌ای، سرمایه اجتماعی و رضایت از کیفیت زندگی: مطالعه موردی در روستاهای استان فارس. فصلنامه روستا و توسعه، سال 9، شماره 4: 91-136.
- محمدپور، احمد. هیرش سلطان‌پناه و گلباغ اسدی شیرین. 1389. بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و رضایت شغلی (مطالعه موردی: دانشگاه کردستان). اولین کنفرانس بین‌المللی مدیریت و نوآوری.
- مرجایی، هادی. 1383. بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه‌های تهران، الزهراء و امیرکبیر. طرح پژوهشی موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی.
- ناطق پور، محمدجواد و سید احمد فیروزآبادی. 1384. سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن در شهر تهران. مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، شماره 4: 59-91.
- ناطق پور، محمدجواد و سید احمد فیروزآبادی. 1385. شکل‌گیری سرمایه اجتماعی و فراتحلیل عوامل مؤثر بر آن. نامه علوم اجتماعی، شماره 28: 160-190.

الوانی، سید مهدی. تهمینه ناطق و محمد مهدی فراچی. 1386. نقش سرمایه اجتماعی در توسعه مدیریت دانش سازمانی. فصلنامه علوم مدیریت ایران، سال دوم، شماره 5: 70-35.

- Ashiku, Marsida (2014). Institutions, Economic Development and Social Capital in Albania, *Journal of Economics and Development Studies*, Vol. 2, No. 2, pp. 469-482.
- Bourdieu, Pierre (1984). *Distinction*. Translated by Richard Nice. London Routledge.
- Bourdieu, Pierre (1986). The Forms of Capital, in *Handbook of Theory and Research in the Sociology of Education*. ed. John G. Richardson. New York: Greenwood.
- Bullen, P. and Onyx, J. (1998). Measuring social capital in five communities in NSW. Sydney: University of technology and Management Alternatives.
- Cattell, Vicky (2001). Poor people, poor places, and poor health: the mediating role of social networks and social capital, *Social Science & Medicine* 52, pp. 1501-1516.
- Coleman, J. S. (1988). "Social Capital in the Creation of Human-Capital", *American Journal of Sociology*, No. 94. pp. 95-120.
- Coleman, J.S. (1961). *Adolescent society: the social life of the teenager and its impact on education*. New York: free press.
- Coleman, J.S. (1990). *Equality and Achievement in Education*, Westview press, Boulder.
- Coleman, J.S. (1994). *Foundations of social theory*, Belknap press, Cambridge MA.
- Debertin, David L. Goetz ,Stephan J. (2013). *Social Capital Formation in Rural, Urban and Suburban Communities*, University of Kentucky Staff Paper 474.
- Fine, B. (2000). *Social capital versus social theory: political economy and social science at the turn of the millennium*, London Routledge.
- Fowler, Bridget (1998). *Pierre Bourdieu & Cultural Theory*, SAGE Publications.
- Huang, Jian. Henriëtte Maassen van den Brink & Wim Groot (2009). A meta-analysis of the effect of education on social capital, *Economics of Education Review*, Vol, 28. PP, 454-464.
- Huang, L. (2008). *Social Capital and Student Achievement in Norwegian Secondary Schools, Learning and Individual Differences*, (Online:<http://dx.doi.org/10.1016/j.lindif.2008.11.004>).
- Lichter, D. T, G. T. Cornwell, and D.J. Eggebeen (1994). *Harvesting Human Capital: Family Structure and Education Among Rural Youth*, *Rural Sociology*, No. 58. pp. 53-75.
- Offe, Claus and Fuchs, Susanne (2002). *A decline of Social Capital ? The German Case*, Published in Putnam, Robert D. (2002) *Democracy in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*, New York: Oxford University Press.

- PETRO, NICOLAI N (2001). Creating Social Capital in Russia: The Novgorod Model, *World Development* Vol. 29, No. 2, pp. 229-244.
- Putnam, Robert (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, Robert (1995a). Bowling Alone: America's Declining Social Capital, *Journal of Democracy*, No. 6. Pp. 65-78.
- Putnam, Robert (1995b). Tuning In, Tuning Out: The Strange Disappearance of Social Capital in America." *PS: Political Science and Politics*, No. 28. Pp. 664-683.
- Putnam, Robert (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, Simon and Schuster, New York.
- Rupasingha , Anil. Goetz Stephan J. Freshwater, David (2006). The production of social capital in US counties, *The Journal of Socio-Economics* 35. Pp, 83-101.
- Warde, A. and Tampubolon, G. (2002). Social capital, Networks and Leisure consumption, *Sociological Review*, Vol. 50. No. 2. Pp. 80-155.
- Winter, I. (2000). Family Life and Social Capital: towards a theorized understanding, Working Paper No. 21. Australian Institute of Family Studies, Melbourne. <http://aifs32/institute/pubs/winter4.html>.
- Wollebaek, Dag. Selle, Per (2003). Participation and Social Capital Formation: Norway in a Comparative Perspective, *Scandinavian Political Studies*, Vol. 26 , No. 1, pp, 67-91.